

Bogusław Górka

Anty-autolustracja t.w. „Student”

Prawda Jezuity i prawda o Jezuicie

RECENZENCI prof. dr hab. Piotr Franaszek
prof. dr hab. Wojciech Polak

REDAKCJA I KOREKTA Dorota Górka

REDAKTOR PROWADZĄCY Daniel Kawa

REDAKTOR TECHNICZNY Andrzej Kierzkowski

PROJEKT OKŁADKI Kinga Kuśnierz, Krzysztof Galus

© Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek

Wszystkie prawa zastrzeżone. Książka, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Żadna jej część nie może być reprodukowana jakimkolwiek sposobem – mechanicznie, elektronicznie, drogą fotokopii itp. – bez pisemnego zezwolenia wydawcy. Jeśli cytujesz fragmenty tej książki, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło.

Toruń 2021

ISBN 978-83-8180-429-5

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Gdański

Wydawnictwo prowadzi sprzedaż wysyłkową:
tel./fax 56 664 22 35, e-mail: marketing@marszalek.com.pl

Wydawnictwo Adam Marszałek, ul. Lubicka 44, 87-100 Toruń
tel. 56 664 22 35, e-mail: info@marszalek.com.pl, www.marszalek.com.pl
Drukarnia, ul. Warszawska 54, 87-148 Łysomice, tel. 56 678 34 78

Spis treści

Wprowadzenie	7
A. Uzasadnienie ponownej weryfikacji kontaktów ps. „Student” z SB	7
B. Stan badań nad rozpracowaniem jezuitów przez SB i przypadkiem ps. „Student”	10
C. Formuła monografii i jej znaczenie	13
D. Konstrukcja rozprawy i uwagi dla czytelnika	17
1. Głos prowincjałów jezuitów o lustracji i autolustracji w 2006 r.	21
2. Kontekst operacyjny SB dla sprawy ps. „Student”	34
2.1. Pion „wyznaniowy” SB (Departament IV MSW) – prolegomena	34
2.2. Prowincjalstwo o. Władysława Janczaka (1968–1973) w świetle materiałów SB	40
2.2.1. Wstęp	40
2.2.2. Atmosfera posoborowego otwarcia na dialog	41
2.2.3. Praca operacyjna nad o. Władysławem Janczakiem jako prowincjałem	50
2.2.4. Prowincjałska polityka lojalizacji Prowincji	59
2.2.5. Pierwsza konfrontacja z kard. Stefanem Wyszyńskim	63
2.2.6. Prowincjał wobec działań represyjnych SB w stosunku do jego podwładnych	77

2.2.7. Druga konfrontacja z kard. Stefanem Wyszyńskim	85
2.2.8. Nominacja o. Tadeusza Koczwały	91
2.2.9. Konkluzja	96
2.2.10. Podzwonne do sprawy o. Władysława Janczaka	97
3. Historia sprawy ps. „Student” (1968–1990)	101
3.1. Notatka biograficzna	101
3.2. Zarys biografii ps. „Student”	103
3.2.1. Baza dokumentacyjna	103
3.2.2. Summariusz historii kontaktów ps. „Student” z SB	104
3.2.2.1. Typowanie i opracowywanie	104
3.2.2.2. Kandydatura na tajnego współpracownika	112
3.2.2.3. Rekonstrukcja głównych elementów biografii t.w. „Student”	115
3.2.2.4. Konkluzja	128
4. Pierwsza faza auto/lustracji	130
4.1. Oświadczenie prowincjała o. Dariusza Kowalczyka	130
4.2. <i>Glossa osobista</i> o. Andrzeja Koprowskiego	134
5. Historia sprawy krypt. „Studente” (1984–1987)	175
5.1. Zagadnienia wprowadzające	175
5.1.1. Rezydentura „Baszta” w Rzymie	175
5.1.2. Działania wywiadu „pod przykryciem” i „bez przykrycia”	181
5.1.3. Funkcjonariusze wywiadu: „pod obcą flagą” i nielegalowie	184
5.1.4. Tajni informatorzy wywiadu w <i>instrukcji</i> wywiadu cywilnego	190
5.2. Baza dokumentacyjna sprawy krypt. „Studente”	193
5.3. Wykaz funkcjonariuszy w dokumentacji sprawy krypt. „Studente”	194
5.4. Szczegółowa prezentacja historii sprawy krypt. „Studente”	202
5.4.1. Oswajanie Jezuity z ideą przekazania go <i>na kontakt</i> rezydentury „Baszta”	203
5.4.2. Działania SB w sprawie przekazania Jezuity <i>na kontakt</i> rezydentury	209

5.4.3. Działania prowadzące do rejestracji Jezuity w kategorii k.o. „Studente”	225
5.4.4. Działania zmierzające do <i>dowerbowania</i> Jezuity	227
5.4.5. Zamknięcie sprawy k.o. „Studente”	249
5.4.6. Konkluzja	253
6. Druga faza auto/lustracji	255
6.1. Oświadczenie Generała zakonu jezuitów	255
6.2. Autolustracyjny wywiad o. Andrzeja Koprowskiego	259
6.2.1. Pierwsza część wywiadu	259
6.2.2. Druga część wywiadu	274
6.2.3. Trzecia część wywiadu	286
6.2.4. Czwarta część wywiadu	296
7. Rekapitulacja sprawy ps. „Student” i krypt. „Studente”	312
7.1. Wykaz spotkań „Student” / „Studente” z SB w latach 1968–1987	312
7.1.1. Kontakty operacyjne ps. „Student” z pionem wyznaniowym SB	312
7.1.2. Kontakty operacyjne ps. „Studente” z wywiadem PRL w Rzymie	315
7.2. Ocena kontaktów operacyjnych o. Andrzeja Koprowskiego z SB	316
7.2.1. „Student” tajnym informatorem dwóch pionów SB	316
7.2.2. Dialog nieoficjalny i operacyjny a kontakt operacyjny	318
7.2.3. Agenturalna a pozaagenturalna metoda prowadzenia	319
7.2.4. Stopniowe pozyskiwanie figuranta ps. „Student”	322
7.2.5. Legendowanie zastosowane podczas procesu werbunku	323
7.2.6. Odstępstwo od pobrania pisemnego zobowiązania do współpracy	325
7.2.7. Kwestia pisemnych raportów i pseudonimu operacyjnego „Student”	326
7.2.8. Podstawowy warunek rzeczywistej współpracy	327

7.2.9. Zadaniowanie jako kryterium efektywnej i systematycznej współpracy	331
7.2.10. Podstawa (dobrowolność) i zasada („coś za coś”) współpracy	334
7.2.11. Kariera jako motyw długoletniej i nieprzerwanej współpracy	339
7.2.12. Wartość informacji nt. wątpliwości co do współpracy t.w. „Student” z SB	342
7.2.13. Wnioski	344
Zakończenie	346
Aneks	349
Słowniczek terminów jezuickich	398
Wykaz skrótów	401
Bibliografia	406

Wprowadzenie

A. Uzasadnienie ponownej weryfikacji kontaktów ps. „Student” z SB

Jesienią 2015 r. przeczytałem książkę Leszka Szymowskiego pt. *Agenci SB kontra Jan Paweł II*. Autor w rejestr tajnych informatorów aparatu bezpieczeństwa PRL, działających w otoczeniu papieża Jana Pawła II, włączył o. Andrzeja Koprowskiego SI, któremu poświęcił jeden podrozdział. Dziennikarska prezentacja tzw. esbeckiej biografii Jezuita, przynależącego do prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej, jest poniekąd rozczarowująca, gdyż autor nader pobieżnie przedstawił ramy i meritum sprawy – nie ustrzegając się przy tym od pomyłek. Interesujące jest natomiast coś innego; przed zamknięciem redakcji książki autor wysłał listy do osób przedstawionych w publikacji z prośbą o zajęcie stanowiska. Oto jak na pismo dziennikarza zareagował Jezuita. *Na wysłany do niego list zawierający prośbę o zajęcie stanowiska w sprawie dokumentów IPN dotyczących sprawy „Studente” ksiądz Koprowski (lub osoba przez niego wskazana – nie wiadomo) przesłał tylko kserokopię spisu treści czasopisma (numer sprzed kilku lat), któremu kiedyś udzielił wywiadu na temat swoich relacji z SB. Samego wywiadu (ani nawet jego fragmentu) nie przysłał. Nie przysłał też żadnej odpowiedzi. Tym samym poznanie jego stanowiska w sprawie przedstawionych informacji okazało się niemożliwe¹.*

Czytając tę swoistą konkluzję do przyczynku nt. przypadku ps. „Student” oraz krypt. „Studente”, poczułem się zobligowany do ponownego rozpatrzenia sprawy jego zakonspirowanych kontaktów z SB. W tym celu musiałem ponownie opuścić swój naukowy matecznik. Czytelnicy znają mnie przecież

¹ L. Szymowski, *Agenci SB kontra Jan Paweł II*, Warszawa 2012, s. 192.

z innego rodzaju twórczości – z hermeneutycznej interpretacji Biblii. Znów musiałem odłożyć na bok nieznośnie długo odraczaną monografię o Janowym Prologu, by, przymuszony wspomnianymi okolicznościami, wskrzесиć sprawę ps. „Student” i krypt. „Studente”. Zapytałem: jeśli nie ja, to kto; jeśli nie teraz, to kiedy? Pod moim kierunkiem w 2015 r. Mateusz Ihnatowicz obronił rozprawę doktorską na Uniwersytecie Gdańskim pt. *Prowincja Wielkopolsko-Mazowiecka jezuitów w świetle materiałów aparatu bezpieczeństwa (1945–1989)*¹. Przez nadzór na tym doktoratem posiadałem dostateczną orientację w przedmiocie rozpracowania przez SB jezuitów tzw. prowincji warszawskiej, do której należały o. Andrzej Koprowski.

Jezuita o istnieniu mało chwalebnych materiałów na swój temat dowiedział się jesienią 2006 r., dokładnie 17 października od prof. Janusza Wrony, przewodniczącego komisji powołanej przez ordynariusza Lublina, abp. Józefa Życińskiego, do ustalenia stanu rozpracowania Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przez SB. Profesor odkrył te materiały w Oddziale IPN w Lublinie i dotyczyły one okresu, w którym Jezuita pełnił funkcję głównego duszpasterza Duszpasterstwa Akademickiego przy KUL (1971–1977/1978). Ta wiadomość zaskoczyła o. Andrzeja Koprowskiego na stanowisku Dyrektora Programowego Radia Watykańskiego.

Reakcja Jezuita oraz jego prowincjalatu była natychmiastowa. „Z marszu” zorganizowano akcję oczyszczającą, zainicjowaną przez ówczesnego prowincjała o. Dariusza Kowalczyka. Wykorzystano do tego przedsięwzięcia łamy jezuickiego miesięcznika „Przeglądu Powszechnego”, wydawanego w Warszawie. Już w grudniowym zeszycie w dziale *Polemiki, Dopowiedzenia, Listy* zamieszczono dwustronicowe *Oświadczenie* Prowincjała z dnia 14 listopada 2006 r. W oświadczeniu Prowincjał wykluczył, żeby jego podwładny był kiedykolwiek tajnym współpracownikiem SB². To oświadczenie poprzedza elaborat o. Andrzeja Koprowskiego pt. *W sprawie lustracji – glossa osobista*, który pomyślany jest jako dopowiedzenie do oświadczenia Prowincjała. W niej Duchowny odniósł się zdawkowo do materiałów SB jego dotyczących i oczywiście oznajmił, że nie był tajnym współpracownikiem³.

¹ Recenzentami tej obszernej dysertacji o objętości 50 arkuszy wydawniczych byli: prof. dr hab. Wojciech Polak z UMK w Toruniu i o. prof. dr hab. Ludwik Grzebień, jezuita z Krakowa.

² D. Kowalczyk, *Oświadczenie*, „Przegląd Powszechny” 12 (2006), s. 157–158.

³ „Przegląd Powszechny” 12 (2006), s. 150–156.

To była jedynie zapowiedź i preludium do drugiego – jak zapewne sądzono – definitywnego aktu oczyszczenia t.w. „Student”. Otóż *za wiedzą i zgodą o. Andrzeja Koprowskiego*, redakcja „Przeglądu Powszechnego” zwróciła się *z prośbą o opracowanie znanych nam materiałów do historyka IPN, Bartłomieja Noszczaka. Jednocześnie na prośbę redakcji rozmowę z o. Koprowskim przeprowadziła mieszkająca w Rzymie dziennikarka Anna T. Kowalewska*¹. Wywiad z Jezuitą został przeprowadzony na przełomie marca i kwietnia 2007 r. W efekcie tych zabiegów powstał, w dość ekspresowym tempie, „stenogram” wywiadu oraz obszerny i drobiazgowy artykuł dra Bartłomieja Noszczaka, pracownika IPN w Warszawie.

Tudzież ekspresowo opublikowano obydwa przyczynki w tej samej kolejności w jednym bloku wakacyjnego numeru „Przeglądu Powszechnego” 7–8 (2007): *Rozmowy o trudnej wolności. Z o. Andrzejem Koprowskim SJ rozmawia Anna T. Kowalewska*, s. 105–134; Bartłomiej Noszczak, *Przypadek „Studenta”. Kontakty o. Andrzeja Koprowskiego SJ ze Służbą Bezpieczeństwa PRL (1968–1987)*, s. 135–198. Całość poprzedza tekst redakcyjny pt. *Przypadek Studenta – Rozmowy o trudnej wolności. Od redakcji*, podpisany przez ówczesnego redaktora naczelnego „Przeglądu Powszechnego”, jezuitę o. Tomasza Kota². W taki oto sposób przeprowadzono i zamknięto akcję auto/lustracji³. Odtąd Jezuita, wprowadzie trochę poturbowany, ale już z ulgą mógł się skupić na pełnionej funkcji Dyrektora Programowego Radia Watykańskiego aż po rok 2015.

Decyzja o ponownym przebadaniu niejawnych kontaktów o. Andrzeja Koprowskiego z SB okupiona została przeze mnie dylematami. Dużo zawdzięczam jezuitom. W nadzorowanej przeze mnie pracy doktorskiej nt. stanu operacyjnego rozpracowania prowincji warszawskiej, zaordynowałem doktorantowi, by wyłączył z jej formuły identyfikację jezuitów kolaborantów, co za złe mieli mi, nie

¹ T. Kot, *Przypadek „Studenta” – Rozmowy o trudnej wolności. Od redakcji*, „Przegląd Powszechny” 7–8 (2007) 103–104, s. 103.

² Tamże. T. Kot objął w 2009 r. urząd prowincjała po o. Dariuszu Kowalczyku a 1 października 2015 r. awansował na stanowisko Konsultora Generalnego oraz Asystenta Regionalnego dla Europy Centralnej i Wschodniej (ECO).

³ Stosuję w książce formę autolustracja z ukośnikiem (auto/lustracja) wtedy, gdy mam na uwadze tę swoistą akcję oczyszczania, w której uczestniczył zarówno sam zainteresowany (autolustracja), jak i inni (lustracja – prowincjał, dziennikarka, doktor IPN).

bez racji, niektórzy naukowcy związani z IPN. Zdałem sobie sprawę z tego, że to jest skomplikowane przedsięwzięcie a na jego okoliczność należy sporządzić oddzielną monografię, do której najlepiej predestynowani są sami jezuita, chociażby z racji możliwości nieregulowanego dostępu do archiwum Prowincji.

Dlaczego więc po powrocie sędziwego Jezuita do Polski na spokojną emeryturę, zdecydowałem się na ponowne wprowadzenie do naukowego obiegu debaty nad charakterem jego kontaktów z SB? Dlatego, że przeprowadzona w 2006 / 2007 auto/lustracja kompromituje ideę dochodzenia do prawdy a przy okazji dezinformuje opinię publiczną odnośnie do autentyczności, wiarygodności i obiektywności materiałów SB. Ponadto tego rodzaju auto/lustracja stwarza niebezpieczny precedens, na który chętnie powołują się inni tajni współpracownicy spośród duchowieństwa: „myśmy nie współpracowali, ale dialogowali, myśmy nie donosili, ale ewangelizowali esbeków...”¹.

Lustracja w znaczeniu ścisłym jest przeprowadzana drogą procesową. O auto- i lustracji w znaczeniu szerszym mowa jest wtedy, gdy podmiot weryfikujący zapoznaje się z materiałami aparatu bezpieczeństwa w trybie ustawowym. Mogą to być zarówno naukowcy jak i dziennikarze. Do tych proceduralnych rodzajów lustracji w żadnej mierze nie można zaliczyć forteli lustracyjnych czy tzw. dzikich lustracji.

B. Stan badań nad rozpracowaniem jezuitów przez SB i przypadkiem ps. „Student”

Aktualnie jezuita w Polsce znajdują się w najlepszym położeniu na tle innych zakonów na odcinku konfrontacji z komunistyczną przeszłością. Przed powstaniem IPN-u ówczesny jezuita z Prowincji Polski Południowej, Józef Sikorski, obronił w 1997 r. na Wydziale Historycznym UJ obszerną rozprawę doktorską pt. *Jezuici polscy przed komunistycznym wymiarem sprawiedliwości w Polsce w świetle materiałów śledczych i procesowych 1945–1989*. Promotorem dysertacji był prof. Ryszard Terlecki. Dysertacja

¹ Ks. Mieczysław Maliński (t.w. „Delta”) lansuje w wywiadach oraz w książce tezę, że „ewangelizował esbeków” – Tenże, *Ale miałem ciekawe życie*, Kraków 2007. Zob. także M. Lasota, *Zawartość dokumentacji tajnego współpracownika o pseudonimie „Delta”*, s. 205–2013, [w:] *Kościół katolicki w czasach komunistycznej dyktatury. Między bohaterstwem a agenturą. Studia i materiały*, t. 1, red. R. Terlecki, J. Szczepaniak, Kraków 2007.

ukazuje perypetie jezuitów z obydwóch polskich Prowincji represjonowanych przez komunistyczne prokuratury i sądy.

W 2006 r. jezuita z Krakowa, wskutek odważnej decyzji ówczesnego prowincjała o. Krzysztofa Dyrka, podjął się szlachetnego zadania, by przebadac skalę rozpracowywania swojej Prowincji głównie przez pryzmat zjawiska agenturalizacji. O. dr Andrzej Paweł Bieś SJ na podstawie ewidencyjnych wykazów ustalił, którzy z jezuitów zostali w epoce komunistycznej zarejestrowani jako *osobowe źródła informacji*. Potem jezuita zorganizował w Krakowie – pod patronatem następnego prowincjała o. Wojciecha Ziółka – konferencję naukową 14 czerwca 2012 r. nt. *Komunistyczny aparat represji wobec jezuitów Prowincji Polski Południowej*. Materiały z tej konferencji opublikowano w jezuickim Wydawnictwie WAM w 2014 r. pod tym samym tytułem, pod red. o. Andrzeja Pawła Biesia SJ i Filipa Musiała z IPN – obecnie profesora jezuickiej Akademii „Ignatianum” w Krakowie i dyrektora Oddziału IPN w Krakowie¹.

Około 2012 r. Mateusz Ihnatowicz, po zgromadzeniu pokaźnej ilości źródeł, rozpoczął pod moim kierunkiem redakcję obszernej dysertacji nt. rozpracowania jezuitów z Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej (1945–1989), obronionej w 2015 r.² W interesie jezuitów polskich leży druk obydwóch dysertacji obojętnie w jakiej postaci: wyjściowej czy przepracowanej. Do kompletu, należałoby stworzyć dla Prowincji Polski Południowej panoramę z jej rozpracowania za lata 1945–1989, a w odniesieniu do Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej – bilans lustracyjny.

Pierwszą osobą, która ujawniła sprawę t.w. „Student” była ówczesna doktorantka prof. Janusza Wróny – Małgorzata Choma-Jusińska na łamach periodyku IPN „Pamięć i Sprawiedliwość” w 2005 r. Nie dekonspirując pseudonimu operacyjnego „Student”, nadmieniła ogólnikowo o jego negatywnej roli w procesie rozpracowywania przez SB o. Ludwika Wiśniewskiego, dominikanina³.

¹ A.P. Bieś SJ, *Jezuici zarejestrowani jako osobowe źródła informacji – skala problemu*, s. 237–263, w: *Komunistyczny aparat represji wobec jezuitów Prowincji Polski Południowej*, red. A.P. Bieś SJ, F. Musiał, Kraków 2014.

² *Prowincja Wielkopolsko-Mazowiecka Jezuitów w świetle materiałów aparatu bezpieczeństwa (1945–1989)*, Gdańsk 2015 (mps.) – dalej: *Dysertacja*.

³ Małgorzata Choma-Jusińska, *Rola duszpasterstwa akademickiego o. Ludwika Wiśniewskiego w działalności opozycji przedsolidarnościowej w Lublinie*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 1/7 (2005) 155–179, s. 175. W drugim artykule opublikowanym

Pierwsze bardzo dokładne omówienie dostępnych wówczas materiałów dotyczących sprawy ps. „Student” i krypt. „Studente” przedstawił wspomniany Bartłomiej Noszczak w „Przeglądzie Powszechnym” w 2007 r. Z jednej strony Autor nie miał wpływu na to, w jakim kontekście jego artykuł zostanie umiejscowiony i do jakiego celu użyty. Z drugiej strony, przy ocenie jednoznacznych materiałów SB zachował nieuzasadnioną powściągliwość.

Wzmiankę o t.w. „Student” zawarł Jan Żaryn w 2009 r. we wstępie do książki nt. ks. Jerzego Popiełuszki. Uwagę zamknął znamienym sformułowaniem: *Sądząc po zachowanych aktach dla komunistów ks. Koprowski stanowił wzór kapłana „na okres PRL”¹.*

Dominik Zamiatąła, nie dotykając kwestii współpracy o. Andrzeja Koprowskiego z SB, nawiązał do jego spotkań z przedstawicielami UdsW w dwóch tomach książki o zakonach męskich w PRL (2009 i 2012). W jednym miejscu poczynił o Jezuitce następującą charakterystykę: *W opinii władz wyznaniowych cechowało go nastawienie dialogowe i lojalność wobec władz państwowych*².

W 2012 r. wspomniany już dziennikarz Leszek Szymowski umieścił Jezuitę w gronie tajnych informatorów SB działających w otoczeniu Jana Pawła II i poświęcił mu jeden podrozdział w swojej monografii³.

Dwukrotnie o t.w. „Student” wzmiankował Maciej Sobieraj. Pierwszy raz w 2009 r. w edycji źródeł dotyczących Kościoła i opozycji na Lubelszczyźnie. W tym zbiorze opublikował trzy dokumenty (1974, 1975, 1977), które odsłaniają efekty pracy operacyjnej SB z t.w. „Student” na odcinku rozpracowania Duszpasterstwa Akademickiego w Lublinie⁴. Drugi raz pojawia się Jezuita

w 2011 r. Autorka zdekonspirowała t.w. „Student”, Tenże, *Władze administracyjne i aparat bezpieczeństwa wobec Duszpasterstwa Akademickiego o. Ludwika Wiśniewskiego w Lublinie w latach 1972–1981*, s. 37–45, [w:] „Oaza wolności”. *Duszpasterstwa akademickie w latach siedemdziesiątych XX w.*, red. Marta Marcinkiewicz, Szczecin 2011, s. 42 i n.

¹ J. Żaryn, *Wstęp*, s. 15–65, [w:] *Aparat represji wobec księdza Jerzego Popiełuszki 1982–1984*, t. 1, wstęp J. Żaryn, red. nauk. Jolanta Mysiakowska, wybór i oprac. J. Gołębiowski, Jolanta Mysiakowska, Anna K. Piekarska, Warszawa 2009, s. 38.

² Tenże, *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945–1989*, t. 1, Kielce 2009, s. 350, nota 354; t. 2, Warszawa 2012, s. 78.

³ Tenże, *Agenci SB kontra Jan Paweł II*, dz. cyt., s. 185–192.

⁴ *Kościół i opozycja na Lubelszczyźnie w dokumentach SB 1971–1983*, wstęp, wybór źródeł i opracowanie M. Sobieraj, Lublin 2009, s. 121–141 (*Plan operacyj-*

w książce nt. rozpracowania prof. Jerzego Kłoczowskiego z 2015 r. Występuje w niej epizodycznie w kontekście roli, jaką odegrał w DA KUL po przejściu tego ośrodka po jezuitcie o. Hubercie Czumie: *Przyszedł nowy duszpasterz o. Andrzej Koprowski, który praktycznie spacyfikował jakiegokolwiek polityczne zaangażowanie studentów w ramach DA*¹.

Mateusz Ihnatowicz w dysertacji obronionej w 2015 r., również nie dekonspirując pseudonimu „Student”, ukazał postać i rolę Jezuitę na tle historii rozpracowania DA KUL. Epizodycznie pojawia się on w innych miejscach dysertacji, jak chociażby w kontekście tzw. „podróży pacyfikacyjnych” po macierzystej Prowincji po 1984 r.

Kolejny raz do wątku współpracy Jezuitę z SB nawiązała Małgorzata Choma-Jusińska w 2018 r. w artykule o DA KUL w latach 1944–1989. Tym razem wzięła za dobrą monetę wyjaśnienia o. Andrzeja Koprowskiego poczynione przez niego w akcji auto/lustracji². Tego rodzaju głosy specjalistów, zdezorientowane akcją auto/lustracji, utwierdziły mnie w słuszności podjętej decyzji o ponownym przebadaniu sprawy jego tajnych kontaktów z resortem bezpieczeństwa.

C. Formuła monografii i jej znaczenie

W tej publikacji będziemy się starali odpowiedzieć na dwie kwestie: czy przeprowadzona auto/lustracja sprawy ps. „Student” i krypt. „Studente” spełnia standardy auto/lustracji pozaprocesowej, czy przeciwnie jest przejawem „dzikiej” auto/lustracji; czy o. Andrzej Koprowski, zarejestrowany w 1970 r. w ewidencji SB w kategorii tajny współpracownik (t.w.) a wyrejestrowany dopiero w 1990 r., był faktycznym tajnym współpracownikiem aparatu bezpieczeństwa PRL?

W pierwszej kolejności weryfikacji zostanie poddany fenomen oczyszczającej auto/lustracji Jezuitę. Ten precedens, który został przeprowadzony

nych przedsięwzięć do TEO założonej na księdza: Wiśniewski Marian..., Lublin 28 V 1974; *Informacja dot. duszpasterstwa akademickiego w Lublinie*, Lublin 26 XI 1975; *Naczelnik Wydziału IV Departamentu IV MSW w Warszawie. Informacja dot. zakonu Jezuitów w Lublinie*, Lublin 29 XII 1977).

¹ M. Sobieraj, *Między oporem a lojalnością. Działania SB wobec KUL na przykładzie rozpracowania prof. Jerzego Kłoczowskiego*, Lublin 2015, s. 148.

² Małgorzata Choma-Jusińska, *Duszpasterstwo akademickie KUL 1944–1989 jako ośrodek formacyjny lubelskiego środowiska akademickiego*, „Roczniki Humanistyczne” 66/2 (2018) 321–353, s. 344 i n.

planowo i pomysłowo, z pewnym rozmachem i rezonansem społecznym, domaga się gruntownego i wieloaspektowego studium. Tego rodzaju auto/lustracyjne precedensy nie były dotąd przedmiotem dociekliwych i systematycznych badań.

Wprawdzie brak jest w Polsce rozprawy monograficznej podejmującej tak zawikłaną sprawę, to poniekąd prekursorem formuły przyjętej w tej książce jest Filip Musiał, który podobną zaproponował w przyczynku pt. *Pomiędzy tajną współpracą a jej zaprzeczeniem. Trzeci głos w sprawie kontaktu operacyjnego „Zebu”*¹. Opisał w nim przypadek prof. Franciszka Ziejki, byłego rektora UJ, który oprotestował zakwalifikowanie go do grona informatorów SB. Filip Musiał przeprowadził w artykule wnikliwą, krytyczną analizę wyjaśnień, które były rektor UJ przedstawił na podstawie swoich dzienników² oraz na kanwie artykułu prof. Piotra Franaszka z UJ, relacjonującego w oparciu o materiały IPN jego kontakty z resortem bezpieczeństwa³. Prof. Piotr Franaszek, obecnie członek Kolegium IPN, jest prekursorem badań odnośnie do rozpracowania wyższych uczelni przez SB⁴.

W ramach procedury badawczej skonfrontujemy autolustracyjne oświadczenia o. Andrzeja Koprowskiego oraz treści elaboratów opublikowanych w trakcie dwufazowej jego „lustracji” z rzeczywistą wymową dokumentacji aparatu bezpieczeństwa, znajdującej się w zasobach Archiwum IPN, na którą powołują się pierwsi „lustratorzy” – oraz dokonamy hermeneutyki innych odnośnych materiałów SB, z uwzględnieniem ich autentyczności, wiarygodności

¹ Tenże, s. 63–99, [w:] *Osobowe środki pracy operacyjnej – zagadnienia źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2013.

² F. Ziejka, *Dokumenty IPN w świetle moich „Dzienników”*, „Alma Mater” 100 (2008) 61–67.

³ P. Franaszek, *Franciszek Ziejka w materiałach Służby Bezpieczeństwa*, „Alma Mater” 100 (2008) 56–61.

⁴ W związku z ujawnieniem w 2005 r. przez Barbarę Niemiec nazwisk 25 osób związanych z UJ a zarejestrowanych przez SB w latach 80. jako osobowe źródła informacji, ówczesny rektor UJ prof. K. Musioł powołał dwie komisje. Członek drugiej, historycznej komisji, prof. P. Franaszek, ówczesny Dyrektor Instytutu Historii, przeprowadził kwerendę w archiwum IPN dot. rozpracowania Alma Mater. Jej owocem jest monografia pt. *„Jagiellończyk”. Działania służby bezpieczeństwa w Krakowie wobec Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 80. XX w.*, Kraków 2012. Tytułowy „Jagiellończyk” to kryptonim sprawy obiektowej prowadzonej przez SB przez blisko 20 lat (IX 1970 – I 1990) w ramach rozpracowania Uniwersytetu Jagiellońskiego.

i obiektywności w kontekście historycznym (operacyjnym, kościelnym, jezuickim) w świetle dokumentacji partyjnej i administracyjnej a także okazałej już literatury przedmiotu. Spośród archiwaliów eksplorowanych w tej monografii na czoło wysuwają się materiały operacyjne, akta spraw, dokumentacja ewidencyjna, resortowe opracowania oraz normatywy. Archiwalia IPN określam w książce najczęściej popularnym wyrażeniem: materiały SB, co nie do końca jest trafne¹.

Metody analizy historycznej przenikać będziemy podejściem hermeneutycznym, albowiem materiały SB, zwłaszcza te operacyjne, są specyficznym typem dokumentacji sporządzanej przy użyciu swoistego języka-kodu, do którego dostęp ma określony typ lektury. Ten „resortowy język” był połączeniem nowomody komunistycznej, terminologii operacyjnej i zawodowego żargonu funkcjonariuszy SB².

Lustracja pozaprocesowa (tak samo jak procesowa) jest przedsięwzięciem delikatnym i skomplikowanym. Trzeba mieć na uwadze fakt, że w procesie dochodzenia do prawdy materialnej opieramy się na specyficznej dokumentacji. Materiały te nie ukazują pełnego obrazu rzeczywistości, ale jej wycinek, który był w zainteresowaniu SB. Resort bezpieczeństwa PRL interesował się przede wszystkim realnymi lub potencjalnymi zagrożeniami dla ustroju socjalistycznego.

Ta monografia pomyślana jest jako rzeczowy głos w toczącej się debacie publicznej – chociażby w kontekście oceny kontaktów prezydenta Lecha

¹ Archiwaliów IPN nie można sprowadzić do materiałów SB, bowiem w ich skład wchodzi także kolekcje pochodzące ze zbiorów prywatnych czy dokumenty przejęte przez IPN po Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciw Narodowi Polskiemu. F. Musiał, *Zamiast wprowadzenia. Archiwalia komunistycznego aparatu represji*, s. 38–56, [w:] *Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2006. F. Musiał wyszczególnia następujące rodzaje dokumentacji SB: 1. akta administracyjne; 2. akta osobowe; 3. akta paszportowe; 4. opracowania wewnątrzresortowe (a. publikacje wewnątrzresortowe, b. prace dyplomowe, c. faktografie i faktologie); 5. akta operacyjne (a. spraw operacyjnych, b. kontrolno-śledcze, c. osobowych źródeł informacji); 6. dokumentacja ewidencyjna. Tenże, *Wiarygodność dokumentacji operacyjnej UB/SB – wybrane zagadnienia źródłoznawcze*, s. 117–125, [w:] *Archiwalia komunistycznego aparatu represji. Zagadnienia źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2012, s. 117. Same materiały operacyjne SB dzielę na materiały pierwotne (pozyskane) i wtórne (przetworzone) oraz zapisy ewidencyjne.

² Ł. Kamiński, *Lingua securitatis*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 1/3 (2003) 209–2016. Tamże, „Minisłownik terminologii SB”, s. 210–216; Iwona Dojka, *Zakłamanym słownik czyli żargon funkcjonariuszy bezpieczeństwa PRL*, Kraków 2011.

Wałęsy z SB, absorbującej wiele środowisk. Książka pożądana jest społecznie również z uwagi na fakt, że opinia publiczna bywała i bywa często manipulowana w odniesieniu do charakteru i wartości materiałów aparatu bezpieczeństwa PRL głównie przez byłych jej funkcjonariuszy na czele z gen. Czesławem Kiszczykiem¹. Z drugiej strony wartość dokumentacji pozostawłej po SB coraz śmielej potwierdzają jej byli funkcjonariusze, łamiąc w ten sposób niepisane prawo „omerty”; np. Piotr Wroński² czy Edward Kotowski³.

Gdy mowa o środowisku kleru, z jednej strony pojawiają się nieuzasadnione oskarżenia o agenturalność niektórych księży (np. kazus jezuita o. Tadeusza Koczwały⁴). Z drugiej strony duchowni zarejestrowani przez aparat bezpieczeństwa w kategorii t.w. zaprzeczają na wiele sposobów, że byli tajnymi informatorami SB (np. kazus ks. Michała Czajkowskiego⁵). Reprezentantem tej drugiej grupy jest „bohater” tej rozprawy – jezuita o. Andrzej Koprowski.

Wspólnoty wyznaniowe nadal niechętnie podchodzą do postulatu lustracji swoich szeregów. Opinia publiczna była przed laty świadkiem bezpardonowego potraktowania przez pewnych hierarchów Kościoła katolickiego poniekąd prekursora weryfikacji tajnych kontaktów duchownych z SB w osobie ks. Tadeusza Isakowicza-Zaleskiego (w ciągu jednego roku trzy razy grożono mu suspensą⁶). Bez solidnej lustracji, można jedynie

¹ R. Graczyk, *Gdy „człowiek honoru” jest autorytetem*, s. 147–151; *Manipulacja w trzech aktach*, s. 153–157, [w:] *A kto chce być sługą...*, red. F. Musiał, J. Szarek, Kraków 2009.

² Np. <http://vod.gazetapolska.pl/14490-czas-nielegalow-czyli-krotki-kurs-kontrwywiadu-dla-amatorow> (dostęp: 20 II 2020).

³ D. Rosiak, *Wielka Odmowa. Agent, filozof, antykomunista*, Wołowiec 2014, s. 128–129.

⁴ <http://wpolityce.pl/polityka/293844-nasz-wywiad-piotr-jeglinski-o-filmie-dotyczacym-zamachu-na-jana-pawla-ii-i-rolu-turowskiego-kiedy-zobaczylem-ten-film-poczulem-jakby-ktos-naplul-mi-w-twarz> (dostęp: 20 II 2020).

⁵ <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/plk-sb-slowa-ks-czajkowskiego-to-rozpaczliwe-samooczyszczanie/n03b9> (dostęp: 19 III 2017). W następstwie nacisku opinii publicznej przyznał się on do współpracy, <http://wiesz.com.pl/2018/03/02/wina-pokuta-i/> (dostęp: 19 III 2018).

⁶ Oprócz tego kard. Stanisław Dziwisz dwa razy na piśmie zakazał Księdzu Tadeuszowi kontaktu z mediami, o czym zostały poinformowane również media.

pro wizorycznie przykryć „trupa w szafie” jednych duchownych – „brokatem martyrologii” innych. Trzeba przy tej okazji uzmysłwić sobie fakt, że duchowny w przypadku świadomej i dobrowolnej współpracy z resortem bezpieczeństwa, oprócz innych występków, dopuszczał się faktycznej apostazji. Lecz przedziwnie ta sprawa nie jest przedmiotem zainteresowania zwierzchników wspólnot chrześcijańskich w Polsce. Również tej kwestii nie podjął z płaszczyzny kanonicznej, skądinąd doniosły, *Memoriał Episkopatu Polski* z 26 sierpnia 2006 r.¹

D. Konstrukcja rozprawy i uwagi dla czytelnika

Przedkładana czytelnikowi publikacja składa się z części monograficznej i aneksu źródłowego. Część monograficzna oprócz zagadnień wstępnych – szkicuujących tło kontekstualne – zawiera rozdziały pisane na przemian w konwencji pozytywistycznej i polemicznej. W części zaś źródłowej zamieszczone są notatki sporządzone przez funkcjonariuszy SB a ilustrujące okres najbardziej intensywnych kontaktów Jezuita z aparatem bezpieczeństwa (1969–1973; 1983).

W pierwszym rozdziale referuję i komentuję wywiad przeprowadzony w 2006 r. przez dziennikarza programów katolickich TVP z prowincjałami obydwóch polskich Prowincji jezuitów na temat lustracji w Kościele i w zakonie jezuitów. Wywiad wprowadzi nas w atmosferę lustracyjną tamtego okresu, w której niebawem wypłynie na powierzchnię sprawa współpracy t.w. „Student” z resortem bezpieczeństwa PRL.

W drugim rozdziale na przykładzie prowincjalstwa o. Władysława Janczaka (1968–1973) nakreślę jezuicki kontekst epoki w świetle materiałów SB, w której doszło do rejestracji „Studenta” w kategorii t.w. W ramach wprowadzenia do tego rozdziału zasygnalizuję historię i strategię tzw. pionu wyznaniowego SB (Departament IV MSW).

W trzecim rozdziale analizuję historię sprawy ps. „Student”. Wprowadzenie do niej stanowi notatka biograficzna obejmująca cały okres życia Du-

Ksiądz Tadeusz otrzymał także na piśmie upomnienie kanoniczne od kard. Stanisława Dziwisza i ks. kanclerza Piotra Majera. Relacja ks. Tadeusza Isakowicza-Zaleskiego z 20 II 2020 r.

¹ https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/memorial_25082006.html (dostęp: 20 II 2020).

chownego. Zasadniczą część rozdziału wypełnia streszczenie tzw. esbeckiej biografii Jezuita (1968–1990). Ten zarys posłuży nam jako tło do lektury tak materiałów SB, jak i auto/lustracyjnych – opublikowanych w pierwszej i w drugiej fazie auto/lustracji w „Przeglądzie Powszechnym”.

W czwartym rozdziale odnoszę się krytycznie do *oświadczenia* ówczesnego prowincjała o. Dariusza Kowalczyka oraz do *glossy osobistej* o. Andrzeja Koprowskiego opublikowanych w „Przeglądzie Powszechnym” w ramach pierwszej fazy auto/lustracji.

W piątym – charakteryzuję materiały zgromadzone oraz wytworzone przez wywiad cywilny PRL a obejmujące kontakty Jezuita z SB w latach 1983/1984–1987 tak w Polsce, jak i, głównie, w Rzymie. Większość tych materiałów jest skompletowana w jednej jednostce aktowej. Do zagadnień wprowadzających rozdział włączyłem przyczynki nt. działania wywiadu cywilnego PRL w Rzymie na tzw. odcinku watykańskim.

W rozdziale szóstym recenzuję elaboraty opublikowane w „Przeglądzie Powszechnym” w ramach tzw. drugiej fazy lustracji. Przedmiotem wnikliwej recenzji czynię czteroczęściowy wywiad z Jezuitą. Treści w nim zawarte skonfrontuję z materiałami SB oraz z innymi informacjami.

W rozdziale siódmym rekapitułuję problematykę operacyjnych kontaktów (ustalonych) Jezuita z resortem bezpieczeństwa PRL oraz dokonuję ich oceny. W zakończeniu puentuję główny wątek badań.

W *Aneksie* zamieszczam większość ocalałych notatek SB sporządzonych po spotkaniach z Jezuitą. Do książki dołączam słowniczek i wykaz skrótów, ułatwiające jej lekturę.

- Cytaty z materiałów operacyjnych SB (archiwalia i źródła drukowane) przytaczam w tekście książki w kursywie oraz w cudzysłowie niemieckim («...»), zaś zaczerpnięte z innych źródeł – jedynie w kursywie.
- W przypisach cytaty z materiałów SB opatruję cudzysłowem niemieckim, ale bez kursywy («...») zaś pochodzące z innych źródeł – tzw. cudzysłowem apostrofowym podwójnym („...”).
- Nie ingeruję w styl, gramatykę oraz interpunkcję cytowanych archiwaliów IPN. Gdzieniedzie poprawiam jedynie tzw. literówki.
- Krótkie wyjaśnienia czy dopowiedzenia wprowadzane do cytowanych materiałów SB oznaczam nawiasem kwadratowym [...], sporadycznie dodając własne inicjały.
- Gdy do cytowanych albo referowanych materiałów SB dodaję głosę wyjaśniającą w przypisach, to wtedy nawiasem kwadratowym opatruję

numer przypisu w tekście (¹³). Tę zasadę stosuję głównie w rozdziałiku: 5.4. (*Szczegółowa prezentacja historii sprawy krypt. „Studente”*).

- Odnośnie do materiałów resortu bezpieczeństwa rozróżniam w przypisach paginację kart od paginacji stron. W przypadku prac dyplomowych funkcjonariuszy SB postępuję za paginacją autora pracy – nawet, jeśli korzystam z niej w postaci zeskanowanej do pdf. Wtedy odniesienia do takich dokumentów oznaczam stronami (s...). We wszystkich innych przypadkach zaznaczam karty (k...), obojętnie czy postępuję za naturalną paginacją dokumentu czy stworzoną przez archiwum IPN dla postaci zdigitalizowanej (wtedy idę za paginacją elektroniczną).
- Kilkustronicowe dokumenty SB odnotowuję w przypisach w pełnej paginacji – z wyjątkiem tych, z których korzystam wielokrotnie ze względu na nagromadzenie w nich różnorodnej treści. Wtedy najpierw podaję paginację dotyczącą całego dokumentu a następnie zaznaczam paginację odnoszącą się do konkretnego fragmentu, który mam na uwadze.
- Dla ułatwienia lektury za każdym razem w przypisach podaję pełny opis dokumentu (notatki) – poza wypadkiem, kiedy dany dokument pojawia się drugi raz lub kolejny z rzędu.
- W bibliografii, by nie mnożyć pozycji ponad miarę, zamieszczam jedynie wykaz jednostek archiwalnych z opisem (który zasadniczo omijam w przypisach) i wydrukowanych zbiorów.
- Jednostki archiwalne wykorzystywane w pracy w postaci zdigitalizowanej oznaczam w nawiasie skrótem (pdf) jedynie w wykazie bibliograficznym.

W tym miejscu chciałbym wyrazić gorące podziękowanie kolegom w nauce:

prof. dr. hab. Januszowi Wronie z UMCS – za wieloraki profesjonalny wkład w monografię;

prof. dr. hab. Piotrowi Franaszkowi z UJ i prof. dr. hab. Wojciechowi Polakowi z UMK – recenzentom wydawniczym – za uwagi merytoryczne;

prof. dr. hab. Stanisławowi Obirkowi z UW – za cenne uwagi odnośnie do historii jezuitów polskich;

dr. hab. Arnoldowi Kłoczyńskiemu, prof. UG – za konsultację w zakresie historii najnowszej;

dr. hab. Filipowi Musiałowi, prof. „Ignatianium” w Krakowie i dr. hab. Adamowi Dziurokowi, prof. UKSW – za konsultację w zakresie archiwaliów i normatywów tzw. krajowej bezpieki, jej strategii operacyjnej oraz bibliografii IPN;

- dr. hab. Jarosławowi Syrnykowi, prof. UWŕ – za cenne koleżeńskie uwagi do manuskryptu rozprawy;
- dr. hab. Władysławowi Bułhakowi z IPN w Warszawie – za konsultację w zakresie historii wywiadu cywilnego PRL na odcinku watykańskim;
- dr. Witoldowi Bagińskiemu z IPN w Warszawie – za inspirujące rozmowy oraz pomoc w identyfikacji i w selekcji materiałów wywiadu cywilnego PRL na odcinku watykańskim.

Szczególne podziękowanie należy się pani Oli Sarnatowicz-Wąż za serdeczność i pomoc okazaną mi w trakcie prowadzenia mojego projektu naukowego w Oddziale IPN Wrocław oraz dr. Bartoszowi Krukowi, kierownikowi działu udostępniania, za dyskretną mobilizację na każdym etapie pracy nad tą książką.

Nie mogę pominąć w tym miejscu żony Doroty, która nie tylko stworzyła mi w domu komfortowe warunki do koncentracji nad żmudnym przedsięwzięciem, ale również podjęła się wnikliwej korekty literackiej manuskryptu.

Książkę dedykuję tym jezuitom polskim, którzy nie zgięli kolan przed „Belzebubem SB” i nie pogodzili się z ujarzmieniem Kościoła i narodu przez komunistyczny totalitaryzm.

Gdańsk – Wrocław, 29 czerwca 2020 r.